

CZU: [159.922.7+159.9.019.4]:373.3

DOI: 10.36120/2587-3636.v28i2.114-123

MANIFESTĂRI ALE AGRESIVITĂȚII ȘI VIOLENȚEI LA VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ

Corina BALAN, doctorandă

<https://orcid.org/0000-0001-5070-2308>

Școlala Doctorală Științe Sociale și ale Educației,

Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială;

Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat. Acest articol abordează aspecte privind manifestările agresivității și violenței școlare specifice elevilor de vârstă școlară mică. Violența în cadrul școlii are consecințe grave asupra tuturor elevilor implicați, care se resimt în plan psihologic (scăderea stimei de sine, anxietate sau depresie), în plan fizic (migrene sau atacuri de panică) și școlar (absenteism și eșec școlar). Aceste consecințe negative se răsfrâng, în final, asupra atmosferei generale din școală, care devine una sumbră, în care predomină teama în locul unui mediu protector și care schimbă prioritățile elevilor, din planul concentrării pe studiu, în planul preocupării pentru propria siguranță. Violența școlară reprezintă o formă de agresivitate prin intermediul căreia unul sau mai mulți copii urmăresc să rănească un alt copil perceput ca fiind incapabil să se apere. Violența în școală duce la o stare constantă de insecuritate și poate compromite starea de bine socială și emoțională a elevilor. Având în vedere aceste considerente, identificarea timpurie a oricăror manifestări violente permite măsuri de intervenție țintite.

Cuvinte cheie: agresivitate, violență școlară, manifestări agresive, consecințe, comportament agresiv, diminuarea violenței/ agresivității.

MANIFESTATIONS OF AGGRESSION AND VIOLENCE AT YOUNG SCHOOL AGE

Summary. This article focuses on issues related to the manifestations of school aggression and violence specific to young school-age students. School violence has serious consequences for all pupils involved, which are felt psychologically (low self-esteem, anxiety or depression), physically (migraines or panic attacks) and academically (absenteeism and school failure). These negative consequences ultimately affect the general atmosphere in the school, which becomes gloomy, where fear prevails instead of a protective environment, and which moves pupils' priorities from focusing on learning to being concerned about their safety. Violence in school leads to a constant state of insecurity and can compromise students' social and emotional well-being. In view of these considerations, the early identification of any violent manifestations allows for targeted intervention measures.

Keywords: bullying, school violence, aggressive behaviour, consequences, aggressive behavior, decrease in violence/ aggression.

Introducere

Manifestarea agresivității și violenței la elevii claselor primare depinde cel mai mult de personalitatea copilului. Formarea personalității copilului se realizează în strânsă legătură cu școala, locul unde sunt asimilate diferite cunoștințe despre om și societate. Încadrarea în instituția școlară este o etapă importantă în dezvoltarea ontogenetică a copilului, primul ciclu de învățământ fiind situat între etapa de creștere și dezvoltare din

primii ani de viață și parcurgerea perioadei adolescenței.

Vârsta micii școlarități este una din perioadele de intensă dezvoltare, iar presiunea structurilor sociale și culturale și absorbția copilului în instituțiile școlare solicită toate posibilitățile lui de adaptare. Diferențele dintre cerințele impuse de mediul școlar și cele din familie presupun și solicită, în același timp, o mare varietate de conduite, iar contradicțiile dintre solicitările externe și posibilitățile interne devin astfel mai active. Practic, aceste contradicții devin puncte de plecare pentru dezvoltarea explozivă a comportamentelor, a conduitelor sociale diferențiate, a câștigării de modalități diverse de activități, a dobândirii de abilități înscrise în programul școlar.

Context: cadrul conceptual

Dacă în perioada preșcolară, copiii dezvoltă comportamente nepotrivite sub formă de neascultare și îndărătnicie, odată cu școlarizarea încep să se manifeste deficite tipice ale comportamentului social care duc la probleme de relaționare cu colegii, dar și cu profesorii, evoluând într-o adaptare socială și școlară deficitară și un comportament agresiv stabil. Patterson și Bank (1989) au postulat un model de apariție și evoluție a comportamentului agresiv, specific unui interval de timp în care se încadrează și micul școlar și în care secvențele de dezvoltare sunt observabile, iar severitatea manifestării crește progresiv [6] (*a se vedea Figura 1*).

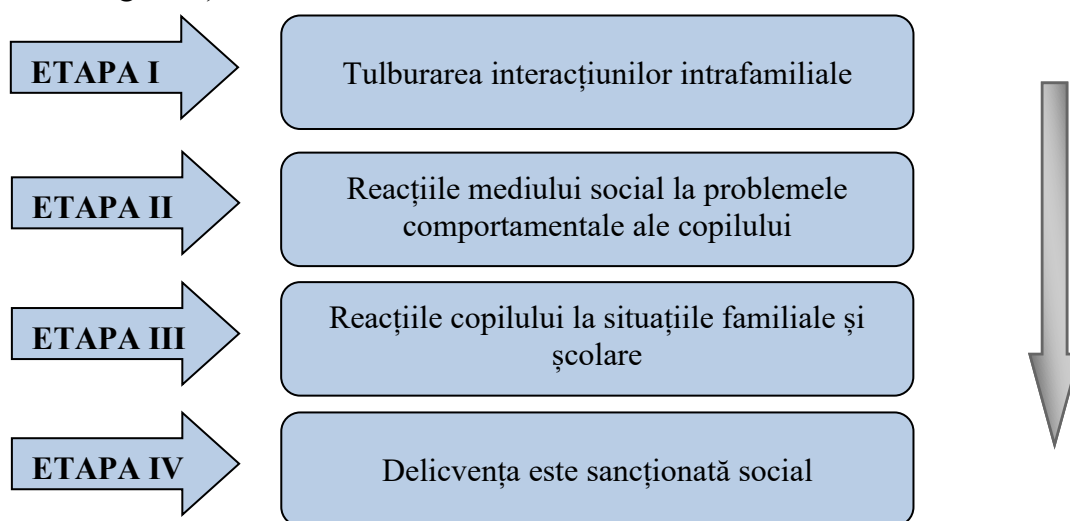

Figura 1. Modelul de dezvoltare după Patterson și Bank (1989) [6]

Prima etapă, cea a tulburărilor comportamentale de interacțiune în familie, nu înregistrează reacții agresive evidente ale copilului, acesta fiind neascultător și necooperant. Părinții pun acest tip de comportament pe seama metodelor educative nepotrivite, care iau forma unor amenințări vagi, dar care nu se concretizează în consecințele negative anunțate. Practic, comportamentul părinților întărește agresivitatea copilului.

În a doua etapă, copilul își extinde manifestările agresive de la mediul familial la

grădiniță și la școală și apar reacțiile persoanelor semnificative din viața acestuia la comportamentele problematice. Copilul este respins de alți copii de aceeași vârstă și este izolat social, știut fiind faptul că un comportament problematic afectează orice formă de contact social. Cu atât mai mari vor fi consecințele în cazul în care copilul a devenit școlar, el va avea un dublu eșec: neintegrarea în grup și eșuarea în fața solicitărilor școlare.

A treia etapă de dezvoltare a comportamentelor agresive se caracterizează prin reacțiile copilului la situațiile familiale și școlare. Respins la nivel social, copilul agresiv caută susținere în grupul de copii de aceeași vârstă și cu aceleași manifestări problematice, limitându-și astfel posibilitatea dezvoltării unor abilități socio-emoționale și reducându-și repertoriul comportamental pozitiv. Integrarea într-un asemenea grup crește probabilitatea menținerii comportamentului agresiv și întăririi pozitive a acestuia.

În a patra etapă, comportamentul problematic duce la delikte identificate și sancționate de societate [6, p.12].

„Personalitatea școlarului mic, în ansamblul său, are o anumită instabilitate și fragilitate caracteristică acestei etape. În unele situații, micul școlar se autoreglează foarte bine, în timp ce în alte împrejurări este dezorientat, inadaptat, inefficient și are nevoie să fie ajutat și coordonat de către adult. În aceste ultime situații, comportamentele agresive apar ca urmare a impunerii egoiste a propriilor necesități și a propriilor dorințe”. Alteori, agresivitatea este motivată de frică arată unii autori, precum: Lyons, Serbin și Marchessault, 1988; Kusch și Petermann, 1997 [apud 6, p.3].

Școlarii mici nu au adesea încredere în ceilalți, se simt foarte ușor amenințați și atacați. Reacționează dintr-o poziție defensivă, dând impresia că încearcă să-și reducă propria frică printr-un comportament agresiv de prevenție (comportament orientat spre un scop – recunoaștere socială). Comportamentul agresiv al copilului are succes în măsura în care ceilalți manifestă respect, teamă sau chiar supunere. Dacă la început a acționat motivat fiind de frică, treptat obține anumite beneficii sau își impune propriul punct de vedere.

Reiterăm opiniile formulate de F. Petermann și U. Petermann (2005) care arată că acționează aici mai multe procese de întărire pozitivă și negativă:

- *întărirea negativă* se referă la reducerea sentimentului de teamă, la detensionarea emoțională și reducerea simptomelor fiziologice neplăcute (puls crescut, transpirație, senzație de leșin);
- *întărirea pozitivă* se referă la libertatea de acțiune și la reacțiile celorlalți copii de încuviințare a comportamentului agresiv [6, p.3].

În fiecare etapă a acestui proces pot fi luate măsuri de prevenire a formelor de manifestare a comportamentelor agresive.

Diferențele de gen. Genul biologic este cel care influențează probabilitatea de angajare într-un comportament violent, existând deosebiri între băieți și fete, nu doar în ce privește reprezentarea socială a agresivității, ci și în privința formelor de agresivitate

practicare, dar și a intensității acestora. Și fetele și băieții își modelează reprezentarea expresivă sau instrumentală în funcție de feedback-ul membrilor propriului sex, astfel că își mențin comportamentele care le-au fost întărite pozitiv și le evită pe cele care au fost dezaprobatate sau pedepsite. Prin prisma propriei experiențe sau prin observație directă, fetele pot învăța că cele mai eficiente metode privind atenuarea dezaprobării pentru agresivitatea proprie sunt metodele verbale, în timp ce băieții pot învăța că prin justificarea agresivității lor evită pedeapsa și pot chiar primi aprobarea. Fetele sunt capabile de o reglare emoțională mai bună (începând chiar din perioada preșcolară), astfel manifestările comportamentale agresive sunt mai puține decât la băieți. Fetele dezvoltă comportamente agresive la debutul pubertății, iar, la vârsta școlară mică, preferă alte forme de manifestare. Băieții își manifestă agresivitatea în mod fizic (îmbrânceli, lovituri), iar fetele sunt agresive verbal (răspândirea de zvonuri, excluderea din grupuri și jigniri verbale). Studiile au arătat că atât fetele, cât și băieții își manifestă, de regulă, agresivitatea asupra membrilor de același gen. Diferențele de gen specifice angajării într-un comportament violent sunt redată sintetic în Tabelul 1.

Tabelul 1. Diferențe de sex în comportamentul agresiv [6]

BĂIEȚI	FETE
✓ Manifestări fizice, directe, deschise	✓ Manifestări indirecte
✓ Reprezentare expresivă sau instrumentală în funcție de feedback-ul tatălui	✓ Reprezentare expresivă sau instrumentală în funcție de feedback-ul mamei
✓ Agresivitate instrumentală cu scopuri egoiste	✓ Agresivitate motivată emoțional (ca urmare a pierderii controlului)
✓ Tendințe puternice de dominare în grupul de prieteni	✓ Comportament prosocial puternic manifestat (de exemplu, empatie)
✓ Abilități sociale limitate care conduc către dificultăți de soluționare adecvată a conflictelor	✓ Abilități sociale care reduc frecvența comportamentului agresiv

Trăsăturile și sistemul caracterial al copiilor subordonează mai bine particularitățile temperamentale. Chiar și copiii mai impulsivi, mai neastâmpărați dobândesc de-a lungul anilor de școală primară capacități de stăpânire promptă, dacă împrejurările o cer. Relațiile și comunicarea din spațiul școlii și din grupurile informale produc schimbări în conduita morală a micilor școlari. J. Piaget (1980) remarcă faptul că, de cele mai multe ori, sentimentele morale, legate la început de o autoritate sacră, evoluează în sensul unui respect natural și al unei reciprocități ale cărei efecte de decentrare sunt mai profunde și mai durabile [7].

Cunoașterea particularităților copiilor, specific legate de fenomenul violenței, pe fiecare palier de vârstă este de mare importanță din perspectiva necesității aplicării unor măsuri de prevenție sau intervenție în vederea reducerii comportamentelor agresive și violente, înregistrate la vârsta micii școlarități.

La vârsta de 9 – 11 ani, transformările biologice dau naștere în plan psihologic unor trăiri tensionate, confuze și de disconfort. La această vârstă, copiii sunt neliniștiți, stângaci, nesiguri pe ei, doritori de a fi independenți și de a face parte dintr-un grup, diversificarea

afectivă ducând și la apariția unor forme protestatate, de opoziție, la trăirea unor sentimente de culpabilitate sau de respingere a unor cerințe fixate de adulți și considerate absurde. Dezvoltarea cognitivă specifică acestei vârste și experiențele de interacțiune cu ceilalți îi ajută pe copii să ocolească o cerință care nu este în concordanță cu preferințele sau dispozițiile lor. În astfel de situații, ei apelează la minciună (cu rol de evitare). Și tot la minciună (cu rol de apărare) apelează și dacă se exercită asupra lor o severitate exagerată din partea părinților sau a cadrelor didactice. Indiferent de motive, sancționarea minciunii trebuie să fie imediată și însoțită de explicații, deoarece abaterile de acest gen pot degenera în altele mult mai grave, precum: furtul, agresivitatea și violența.

Comportamentul agresiv/ violent poate reprezenta o formă inadecvată de stabilire a relației cu o persoană sau poate fi o modalitate de a atrage atenția, dar există și situații când în spatele acestui comportament se poate afla o simplă provocare. Uneori, agresivitatea poate reprezenta neajutorarea unui copil sau poate servi la impunerea propriilor interese, altele copii folosesc comportamentele agresive/ violente pentru a câștiga o identitate proprie, o conștiință de sine. De multe ori, comportamentul agresiv/ violent al copiilor este semnul unei probleme în/ din mediul social, acest tip de comportament manifestându-se mai frecvent la copiii care trăiesc în anumite condiții familiale și sociale (conflicte între părinți, neglijare și abuz). Pe cât de numeroase sunt motivele agresivității, pe atât de clare sunt consecințele sale: comportamentele agresive au în timp efecte negative și duc la deficiențe la nivelul strategiilor de rezolvare pașnică a situațiilor conflictuale. Pe cât de clare sunt consecințele, pe atât de îngrijorătoare este durata de manifestare, comportamentele agresive sunt comportamente stabile care, în anumite condiții, duc la delicvență. Reiterăm aici părerile formulate cu privire la stabilitatea comportamentului agresiv, susținute de rezultatele unor studii longitudinale:

- dacă un comportament agresiv se manifestă frecvent în perioada preșcolară, atunci este mai probabil ca acest comportament să fie observat tot mai mult la acest copil o dată cu înaintarea în vârstă, comparativ cu copiii de aceeași vârstă;
- dacă comportamentul agresiv se manifestă în mai multe contexte (acasă, la școală, la joacă) va fi mai stabil decât la copiii la care se manifestă doar într-un singur context;
- dacă diferite forme de comportament agresiv se manifestă de timpuriu, se pune problema menținerii acestor comportamente și crește riscul ca acest copil să devină un delicvent;
- dacă copilul manifestă comportamente delicvente foarte devreme comparativ cu copiii de vârsta sa, atunci este foarte probabil un comportament delicvent de durată în următorii ani [6, p.10].

Copiii agresivi sunt descriși în literatura de specialitate ca fiind mai degrabă solitari, cu probleme de integrare/ includere în grup (preferă grupurile în care indivizii le împărtășesc valorile și le oferă securitate, grupurile în care se simt valorizați); sunt suspicioși (nu au încredere în ceilalți); sunt resemnați și pesimiști (nu acceptă existența posibilității de schimbare a ceea ce va fi în viitorul lor); au o rată crescută a lipsei de speranță (caracteristică pentru cei cu vârstă mai mare și care provin din familii cu venituri modeste) și un nivel scăzut de autocontrol, reacționând agresiv la critică.

Din analiza cauzelor și a factorilor de risc care conduc la comportamente neadecvate ale elevilor, teoreticienii disciplinei au asociat comportamentul violent al elevului (în special din învățământul primar) cu următoarele:

- a) *Existența unor emoții sau situații*: supărarea sau frustrarea (când copiii nu vor să facă ceva ce nu le place – pagini întregi cu liniuțe/litere sau când primesc interdicția de a ieși la joacă); furia (când consideră că au fost tratați nedrept, au fost răniți sau agresați ori când au fost împiedicați să obțină ceva la care se așteptau sau să facă ceva ce își doreau foarte mult); sentimentul neputinței (când nu pot face față unor cerințe personale sau ale părinților/ ale profesorilor – lipsa de îndemânare în bucătărie, în sala de sport); gelozia (atunci când simt că nu primesc atenția cuvenită în raport cu ceilalți: frați, colegi, prieteni); frica (de a nu fi admonestați, ironizați în fața colegilor, frica de eșec școlar); reacție față de un atac (față de remarci umilitoare sau pedepse nemeritate); abandonul (prima zi de școală poate fi în mintea copiilor un astfel de moment); lupta pentru putere (lupta pentru poziția de lider în cadrul grupului din care fac parte, dorința de a face numai ceea ce le place etc.); atragerea atenției (copiii observă faptul că pot atrage atenția părinților doar dacă țipă sau trântesc, mușcă sau lovesc); plictiseala (există tendința de a face ceva mai puțin obișnuit ori ieșit din comun atunci când nu au destule posibilități de petrecere a timpului liber); nevoia de exprimare a trăirilor negative (mulți copii se comportă violent pentru a descătușa frustrări și tensiuni interioare); nevoia de control, intenția de a influența persoanele din jur; nevoia de atenție sau respect din partea altor persoane; presiunea din partea grupului; nevoia de stimă; nevoia de răzbunare; nevoia de a semnala o lipsă [8, 4].
- b) *Existența unor modele de comportament violent - în familie, în grupul de prieteni, apropiați sau în mass-media;*
- c) *Existența unor condiții care facilitează descărcarea agresivității*: căldura sau factori potrivnici de mediu.

Express-studiul privind manifestarea violenței și agresivității școlare

Evaluarea nivelului de manifestare a agresivității și violenței școlare în cadrul învățământului primar s-a obținut prin identificarea formelor de comportament violent din mediul școlar, a locurilor în care se produc și a autorilor unor astfel de comportamente violente, precum și a modalităților prin care profesorii reușesc să prevină și să controleze

comportamentele violente din mediul școlar. Evaluarea fenomenului de violență școlară în vederea diagnosticării s-a realizat utilizând „*Chestionarul pentru evaluarea comportamentelor violente din mediul școlar*”, a lui Roșan (2009), adaptat elevilor din învățământul primar și completat de autoare.

Prin completarea acestui chestionar am urmărit:

- ✓ Investigarea opiniei elevilor cu vârsta cuprinsă între 10-12 ani privind formele de comportament violent și agresiv la nivelul ciclului primar.
- ✓ Investigarea opiniei elevilor cu vârsta cuprinsă între 10-12 ani privind frecvența formelor de comportament violent din mediul școlar în funcție de gen.
- ✓ Investigarea opiniei elevilor cu vârsta cuprinsă între 10-12 ani privind locurile în care se produc comportamentele violente în mediul școlar,
- ✓ Investigarea opiniei elevilor cu vârsta cuprinsă între 10-12 ani privind autorii comportamentelor violente în mediul școlar.
- ✓ Investigarea opiniei elevilor cu vârsta cuprinsă între 10-12 ani privind măsura și modalitățile prin care profesorii reușesc sau nu reușesc să controleze comportamentele violente la nivelul unității de învățământ.

Astfel, aplicarea „*Chestionarului pentru evaluarea comportamentelor violente din mediul școlar*” a evidențiat informații importante despre formele de violență observate în școală, precum și frecvența acestora, despre manifestările violente dintre colegii de clasă, despre intervalul orar în care se petrec fenomenele de violență, situațiile în care s-au aflat subiecții de la debutul anului școlar, despre formele de violență pe care colegii le manifestă față de profesori, despre atitudinea profesorilor față de actele de violență, despre gradul de securitate din școală, depistarea cauzelor agresivității, sursele de inspirație pentru manifestările violente și metodele de prevenție a cazurilor de violență.

Chestionarul cuprinde indicatori de comportament specifici și care au urmărit frecvența cu care s-au manifestat fenomenele de violență în cadrul clasei de elevi și a școlii. Sumarizarea rezultatelor la itemii menționați s-a realizat în Tabelul 2:

Tabelul 2. Sumarizarea rezultatelor cu privire la frecvența fenomenelor violente observate

Itemii	Frecvența fenomenelor violente observate				
	<i>deloc</i>	<i>foarte rar</i>	<i>rar</i>	<i>des</i>	<i>foarte des</i>
I. 1.1. Violență între elevi	-	-	10	9	8
I.1.2. Violență a elevilor față de profesori	-	8	5	14	-
I.1.3. Violență a profesorilor față de elevi	5	9	13	-	-
I.2.1. Utilizarea unor expresii jignitoare între elevi, referitoare la diferite trăsături fizice sau psihice	-	-	5	-	22
I.2.2. Utilizarea unor expresii jignitoare între elevi, referitoare la situația materială/financiară	-	-	3	13	11
I.2.3. Injurii/cuvinte urâte	-	-	2	7	18
I.2.4. Certuri, conflicte	-	1	11	-	15

I.2.5. Utilizarea unor expresii jignitoare între elevi, referitoare la apartenența etnică	-	-	6	12	9
I.2.6. Utilizarea unor expresii jignitoare între elevi, referitoare la apartenența religioasă	-	-	4	6	17
I.2.7. Bătaie între elevi	-	-	4	7	16
I.3.1. (Violență) În ore	-	7	10	10	-
I.3.2. (Violență) În pauze	-	-	2	6	18
I.3.3. (Violență) În incinta școlii, după programul școlar	-	1	6	16	3
I.3.4. (Violență) În imediata vecinătate a școlii, după programul școlar	-	3	12	11	-
I.6.1. Indisciplină	-	1	6	14	6
I.6.2. Absenteism, fuga de la ore	-	1	5	17	4
I.6.3. Ignorarea mesajelor transmise (nu acordă atenție profesorilor sau celor spuse de aceștia)	-	1	6	10	10
I.6.4. Atitudini răutăcioase, nepoliticoase	-	-	6	18	3
I.6.5. Refuzul îndeplinirii sarcinilor	-	-	8	16	3
I.6.6. Vorbe urâte, jigniri	-	-	10	14	3
I.6.7. Agresiune nonverbală (gesturi, priviri amenințătoare etc.)	-	-	7	8	12
I.6.8. Lovire, agresiune fizică	-	-	8	9	10
I.7.1. Mi s-a întâmplat ca profesorii să mă pedepsească atunci când nu am știut lecția/nu am rezolvat o problemă etc.	-	4	1	9	13
I.7.2. Se întâmplă ca profesorii să ne insulte, să ne umilească prin expresii neadecvate, să ne ironizeze.	-	5	16	5	1
I.7.3. Se întâmplă ca profesorii să recurgă la pedepse fizice.	-	2	10	14	1
I.7.4. Se întâmplă să fiu sancționat dacă pun profesorilor întrebări neașteptate sau incomode.	-	6	8	12	1
I.7.5. Profesorii ne stimulează să ne întrecem între noi și mai puțin să colaborăm.	-	5	8	12	2
I.7.6. Profesorii nu au suficientă răbdare să ne asculte problemele, nelămuririle.	-	6	8	6	7
I.7.7. Profesorii ne cer să reproducem ceea ce au predat și mai puțin să avem idei originale, îndrăznețe.	-	1	3	11	12
I.7.8. Profesorii ne oferă posibilitatea de a discuta cu ei și în afara orelor de curs.	-	1	15	9	2
I.7.9. Profesorii favorizează nejustificat unii elevi (în notare, în participarea în clasă).	-	6	7	10	4
I.7.10. Modul de prezentare a lecției de către profesori nu este atractiv pentru elevi.	-	2	6	12	7
I.7.11. Profesorii se poartă foarte rece cu noi.	-	1	7	7	12

Analizând datele, se constată că se înregistrează o concentrare a comportamentelor observate spre nivelele „des” și „foarte des”, aspect ce denotă că manifestările de violență în școală există și că se impune o intervenție prin care să se amelioreze și să se remedieze.

Analiza rezultatelor a demonstrat că cele mai frecvente fenomene de violență au loc între elevii din aceeași clasă și din clase diferite de la același nivel școlar. Acest aspect este justificat prin interacțiunea zilnică a elevilor pe perioada programului școlar (*a se vedea* Tabelul 3):

**Tabelul 3. Sumarizarea rezultatelor
cu privire la frecvența fenomenelor violenței între elevi**

Frecvența fenomenelor violenței			
Nivelul	Numărul de răspunsuri	% of Total	Cumulative %
Între elevi din aceeași clasă	15	57.7 %	57.7 %
Între elevi din clase diferite, de același nivel școlar	9	34.6 %	92.3 %
Între elevi din clasele mari față de elevi din clasele mici	1	3.8 %	96.2 %
Între elevi care aparțin școlii și cei din afara acesteia	1	3.8 %	100.0 %

Totodată, analiza rezultatelor cu privire la comportamente observate a demonstrat că se înregistrează fenomene de violență de la începutul anului școlar, atât în școală, cât și în afara ei. Prezentarea rezultatelor este realizată în Tabelul 4:

**Tabelul 4. Sumarizarea rezultatelor cu privire la fenomenele de violență
la început de an școlar**

Itemul	Comportamente observate	
	Da	Nu
I.5.1. Victimă a furturilor în școală	7	20
I.5.2. Victimă a furturilor în imediata vecinătate a școlii	6	21
I.5.3. Victimă a agresiunilor cu tentă sexuală	1	26
I.5.4. Agresat fizic (bătut) în școală	9	18
I.5.5. Agresat fizic (bătut) în imediata vecinătate a școlii de către alții, decât colegii de școală	5	22
I.5.6. Hărțuit (prin injurii, amenințări etc.) în școală	10	17
I.5.7. Hărțuit (prin injurii, amenințări etc.) în imediata vecinătate a școlii de către alții, decât colegii de școală	4	23

Se constată că există situații în care elevii din lotul experimental au fost violenți față de colegi sau profesori, un număr redus de elevi nu se simt protejați în școală și că au imitat scene de agresivitate în cadrul colectivului clasei.

De asemenea, s-au analizat și cauzele agresivității. S-a constatat că influența mass-media reprezintă cauza principală, iar printre cauzele secundare sunt influența anturajului și relațiile conflictuale în familiile elevilor (*a se vedea* Tabelul 5):

Tabelul 5. Sumarizarea rezultatelor cu privire la cauzele agresivității

Cauzele violenței			
Nivelul	Numărul de răspunsuri	% of Total	Cumulative %
Neînțelegeri cu colegii	3	11.1 %	11.1 %
Influența anturajului	4	14.8 %	25.9 %
Relații conflictuale în familie	4	14.8 %	40.7 %
Dorința de a se impune	2	7.4 %	48.1 %
Influența mass-media	11	40.7 %	88.9 %
Conflicte minore spontane	3	11.1 %	100.0 %

Diagnoza fenomenelor de violență la vârsta școlară mică arată că violența în școală există sub toate formele ei și că se impune o remediere asupra acestui fenomen prin controlarea cauzelor/ factorilor ce conduc la producerea lui cu ajutorul unui program organizat, planificat psihologic și metodologic cu finalități clare.

Concluzii

Literatura de specialitate acordă o mare importanță consecințelor agresivității, ca urmare a stabilității și menținerii numeroaselor efecte negative pe care le implică [6, 4]: performanțe școlare scăzute; eșec școlar, suspendare, excludere sau părăsirea voluntară a școlii; asumarea violenței ca formă acceptabilă de rezolvare a problemelor/ conflictelor; efort suplimentar din partea profesorilor și administrației pentru gestionarea problemelor de disciplină (comportamentele disruptive de la clasă și agresive din pauză necesită atenție și supraveghere suplimentară), ceea ce duce la scăderea eficienței predării și limitarea oportunităților de învățare pentru ceilalți elevi; imagine negativă din partea colegilor și a profesorilor; marginalizarea elevului; sentimente de izolare și singurătate. Acestor consecințe li se vor adăuga și altele în adolescență, precum: consumul de alcool, de droguri, acte de delincvență, iar, la vârsta adultă, chiar criminalitate și psihopatologie.

Comportamentul agresiv nu e altceva decât o barieră în dezvoltarea optimă a copiilor. Cunoașterea acestor realități, precum și cunoașterea în profunzime a particularităților specifice pe grupe de vârstă a elevilor, dar și a consecințelor generate de prezența comportamentelor agresive reprezintă puncte de plecare spre căutarea de soluții adecvate în vederea prevenirii sau diminuării comportamentelor agresive în context școlar.

Bibliografie

1. COCORADA, E. *Violența școlară – perspective teoretice*. În: E. Cocorada, *Evaluare și microviolență în mediul școlar*. Brașov: Universității Transilvania, 2008. p.7-28.
2. CURELARU, M. *Violență școlară și agresivitate*. În: Curelaru, M. (coord.), *Violența în școală. Repere pentru analiză și intervenție*. Iași: Tipografia Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013. p.11-31.
3. FARRINGTON, D.P. *Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later life outcomes*. In: D.J. Pepler, K.H. Rubin (Eds.) *The development and treatment of childhood aggression*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1991. p.5-29.
4. JONES, V.; JONES, L. *Comprehensive classroom management: creating communities of support and solving problems*. New York: Pearson Education, 2007. 384 p.
5. OLWEUS, D. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Cambridge, MA: Wiley-Blackwell, 1993. 152 p.
6. PETERMANN, F.; PETERMANN, U. *Program Terapeutic Pentru Copiii Agresivi*. Ediția a 11-a, revizuită. Varianta în limba română. Cluj-Napoca: RTS, 2005. 174 p. ISBN 973-86337-3-7.
7. PIAGET, J. *Judecata morală la copil*. Varianta în limba română. Ediția a treia. București: Cartier, 2012. 456 p.
8. WALTERS, J.; FREI, S. *Managing Classroom Behavior and Discipline*. Shell Education, 2007. 224 p.